

Frands Mortensen & Jørn Møller:

Offentlighedsteori¹⁾

Fordelen ved offentlighedsteorien er, at den tilbyder sig som en helhedsteori. Den forsøger at give et samlet billede af de private og sociale aktiviteter i samfundet af Danmarks type (vel-færdsstat, socialstat).

At offentlighedsteorien er en helhedsteori betyder bl.a., at den i sin egen selvforståelse er historisk.

Det er for en metodisk betragtning afgørende. Det betyder nemlig, at offentlighedsteorien altid kun kan fremstilles "i sit forløb". Hvis den systematiseres i stive skemaer, uden at disse hele tiden modificeres af skitser af den historiske udvikling, begår man en metodisk fejl, der medfører en forveksling af offentligheden som realitet og offentligheden som selvforståelse.

På den anden side er det naturligvis ikke muligt hele tiden at fremstille det historiske forløb tilfredsstillende i detaljer. Hverken i en undervisningssituation eller i en kort fremstilling som denne. Tids- og pladshensyn kræver forenklinger.

Med hensyn til denne artikel vil vi derfor fremhæve, at en teoretisk fremstilling altid har modellens karakter. Og for modellen gælder det, at den er reduktiv. Man kan forlange af den, at den skal ligne, eller at den skal forklare, men man kan ikke forlange, at den skal gengive virkelighedens mangfoldige kompleksitet.

Vi skal med det samme understrege, at den model, der fremstilles i det følgende har en dobbelt-status. Først og fremmest forestiller den den borgerlige selvforståelse. Modellen påstår så-

1) Artiklen er et sammendrag af artiklen "Offentlighed og massekommunikation", i Masse/kommunikation - Introduktion til et undersyningsområde, 1976. Bearbejdelsen er foretaget med forfatterens tilladelse af Anker Brink Lund. Fremstillingen bygger især på Jürgen Habermas, Borgerlig offentlighed. Henimot en teori om det borgerlige samfund (dansk/norsk udgave 1975) og Oskar Negt/Alexander Kluge, Offentlighed og erfaring. Om organisationsanalyse af borgerlig og proletarisk offentlighed (dansk/norsk udgave 1975). Danske forsøg på at anvende teorien empirisk findes bl.a. i Frands Mortensen, Ytringsfrihed og offentlighed, 1975, Birgit Abild Andersen m.fl., Krisevalget - en politisk offentlighedsanalyse af valget d. 9. januar 1975, 1975, og Anker Brink Lund, Magten over Danmarks Radio, 1976.

Frands Mortensen & Jørn Møller:

Offentlighedsteori¹⁾

Fordelen ved offentlighedsteorien er, at den tilbyder sig som en helhedsteori. Den forsøger at give et samlet billede af de private og sociale aktiviteter i samfundet af Danmarks type (vel-færdsstat, socialstat).

At offentlighedsteorien er en helhedsteori betyder bl.a., at den i sin egen selvforståelse er historisk.

Det er for en metodisk betragtning afgørende. Det betyder nemlig, at offentlighedsteorien altid kun kan fremstilles "i sit forløb". Hvis den systematiseres i stive skemaer, uden at disse hele tiden modificeres af skitser af den historiske udvikling, begår man en metodisk fejl, der medfører en forveksling af offentligheden som realitet og offentligheden som selvforståelse.

På den anden side er det naturligvis ikke muligt hele tiden at fremstille det historiske forløb tilfredsstillende i detaljer. Hverken i en undervisningssituation eller i en kort fremstilling som denne. Tids- og pladshensyn kræver forenklinger.

Med hensyn til denne artikel vil vi derfor fremhæve, at en teoretisk fremstilling altid har modellens karakter. Og for modellen gælder det, at den er reduktiv. Man kan forlange af den, at den skal ligne, eller at den skal forklare, men man kan ikke forlange, at den skal gengive virkelighedens mangfoldige kompleksitet.

Vi skal med det samme understrege, at den model, der fremstilles i det følgende har en dobbelt-status. Først og fremmest forestiller den den borgerlige selvforståelse. Modellen påstår så-

1) Artiklen er et sammendrag af artiklen "Offentlighed og massekommunikation", i Masse/kommunikation - Introduktion til et undersyningsområde, 1976. Bearbejdelsen er foretaget med forfatterens tilladelse af Anker Brink Lund. Fremstillingen bygger især på Jürgen Habermas, Borgerlig offentlighed. Henimot en teori om det borgerlige samfund (dansk/norsk udgave 1975) og Oskar Negt/Alexander Kluge, Offentlighed og erfaring. Om organisationsanalyse af borgerlig og proletarisk offentlighed (dansk/norsk udgave 1975). Danske forsøg på at anvende teorien empirisk findes bl.a. i Frands Mortensen, Ytringsfrihed og offentlighed, 1975, Birgit Abild Andersen m.fl., Krisevalget - en politisk offentlighedsanalyse af valget d. 9. januar 1975, 1975, og Anker Brink Lund, Magten over Danmarks Radio, 1976.

ledes ikke, at samfundet er sådan, som det her beskrives, men den påstår, at den borgerlige selvforståelse opfatter samfundet således.²⁾ Men modellen er ikke udelukkende "ideologi". Man må således forstå, at den borgerlige selvforståelse er delvis korrekt. Den gengiver et billede af samfundet, der indeholder en række væsentlige ting. Den hviler således på et forholdsvis solidt grundlag. Men den er altså ikke - ifølge den teori, der her fremlægges - helt rigtig.

Offentlighedsstrukturen

Her kommer så en model af den borgerlige selvforståelse af det borgerlige samfund:

"SAMFUND"			STAT
	privat område	offentlighed som område	STATSAPPARAT, der skal sikre
Navn	intimsfære	kulturel offentlighed	1. almene produktionsbetingelser
Genstand	(religion, "følelse", seksualitet)	(religiøs forkyndelse, kunst, litteratur)	2. almene retsforhold
Sted	"hjemmet"	"kulturhuse"	3. den nationale totakapitals reproduktion
Institution	"familien"	"foreningen"	4. samt regulere konflikten lønarbejde/kapital.
Navn	socialsfære	politisk offentlighed	Alt dette sker ved økonomiske (skat, tilskud), juridiske (love, domstole) ideologiske (skoler, radio-tv) og fysisk voldelige (militær, politi, fængsel) indgreb i samfundet
Genstand	privatøkonomi herunder produktion, samt køb og salg af varer (f.eks. arbejdskraft)	"politik" og samfundsøkonomi herunder "sociale forhold"	
Sted	"arbejdsplads" og butikker	"parlament"	
Institution	"virksomheden"	"partiet"	

2) Ordet borgerlig fremkalder ofte uheldige reaktioner. Vi anvender det her deskriptivt, og ikke som skældsord. I den deskriptive brug står det i modsætning til bl.a. feudal, kommunistisk, fascistisk, asiatisk. D.v.s. det betegner en bestemt samfundstype, nærmere bestemt et kapitalistisk samfund med liberal eller socialstatslig overbygning (d.v.s. samfund som Danmark og Sverige efter første verdenskrig og til i dag).

Som man kan se, er ordet "offentlighed" dobbelttydigt. Dels betegner ordet hele den strukturering af livsudfoldelsen, der er opridset i skemaet. Og dels betegner ordet et område (der består af to delområder) indenfor offentligheden som struktur. På samme måde forholder det sig med ordet "samfund". Også det betegner dels en totalitet (Det svenske Samfund i modsætning til Det danske Samfund); dels et enkelt led i denne totalitet (nemlig når det står i modsætning til "stat"). Sprogbrugen er således forvirrende, men årsagen til det ligger ikke i sproget selv. Her er der tale om en gengivelse af en forvirring (egentlig en fordobling), der findes i det kapitalistiske samfund, og som derfor ikke kan løses (egentlig ophæves) ved en sproglig afklaring. (NB: sagerne bliver ekstra indviklede ved den sprogbrug, der især er udviklet af politikere fra Socialdemokratiet. Oftest anvender de ordet "samfund", hvor de mener "stat". F.eks. når de taler om samfundets indflydelse på det private erhvervsliv; her menes statens). Endvidere ser man, at "offentligheden som struktur" er bygget op omkring en række modsætninger, der består af to led: samfund overfor stat; privat område overfor offentligt område; intimsfære overfor socialsfære, kulturel offentlighed overfor politisk offentlighed.

Stat og samfund

Det væsentligste af disse modsætningspar, og i øvrigt et af de vigtigste træk ved det borgerlige samfund, er samfundets egen fordobling i "stat" og "samfund". Fordoblingen har sin grund i selve produktionsmåden, og problematikken skal antydes i det følgende.

I den kapitalistiske produktionsmåde er den samlede produktion splittet op på mange privatproducenter, der producerer uafhængigt af hinanden. Producenterne er isolerede, den samlede produktionsproces er arbejdsdelt, og der findes ingen fælles plan for samfundets totale produktion. Denne tilstand er resultatet af en lang historisk udvikling; den er på ingen måde naturgivet.

På grund af produktionens deling er den private producent afhængig af andre private producenter. Han må selv producere for andre, han må producere for et marked, han ikke kender. På dette marked kan han sælge sine produkter - og selv købe dem, han mangler for at leve.

For at handelen kan forløbe let og elegant, er det nød-

vendigt med nogle garantier. For at man overhovedet bytter med hinanden, og ikke bare med vold tager, hvad man behøver, skal man respektere hinandens private ejendomsret. Man skal respektere hinandens frihed til selv at bestemme, hvem man vil bytte med, og i hvilket forhold. Desuden er det nødvendigt med fælles ensartet mål og vægt, samt et fælles pengesystem.

Alene af disse grunde har samfundsmedlemmerne brug for en magt, der står uden for samfundet, og som ikke selv er indblandet i produktionen og bytningen. Denne magt skal ikke tjene sine egne behov, men være garanti for de fælles, almene interesser i samfundet. Denne magt er staten.

Ved hjælp af politi og militær, domstole og fængsler sikrer staten, at alle samfundsborgerne respekterer hinandens lighed for lovene. I et fuldt udviklet kapitalistisk samfund har staten endvidere en række andre opgaver, der i detaljer kan udledes fra samfundets økonomiske bevægelseslove. De vigtigste af disse opgaver er opregnet i skitsen, og vi skal kort kommentere dem:

1. Med almene produktionsbetingelser (f.eks. veje, kanaler, postvæsen, energiforsyning) sigtes til stofflige produktionsbetingelser, der ikke alene indgår i en enkelt eller særlig produktionsproces, men som fungerer som forbindelsesled mellem en række produktionsprocesser. Når fremstillingen og driften af disse almene produktionsbetingelser kan blive en statsopgave, skyldes det, at den totale kapitalistiske produktionsproces, der formidles via konkurrencen, ikke i sig selv sikrer både den værdimæssige og den stofflige side af kapitalens reproduktion. Enkeltkapitalen vil således kun kunne indsættes til produktion af et samfundsmæssigt nødvendigt element af den totale reproduktionsproces, hvis det kan "betale" sig for denne enkeltkapital. Man kan tænke på byggeri og drift af veje: var dette overladt til enkeltkapitaler, ville det kapitalistiske system i Danmark vanskeligt kunne reproducere sig selv. Derfor træder staten til og løser sådanne "almene" opgaver, når det er nødvendigt.

2. Almene retsforhold henviser især til det allerede antydede: nemlig at staten sikrer, at ejendomslovene respekteres og overholdes af alle. Mere konkret betyder det, at staten sikrer, at arbejderklassen stadig holdes borte fra produktionsmidlerne. Arbejderne kan derfor kun arbejde, hvis de sælger deres arbejds-

kraft til kapitalisterne. På denne måde garanteres en fortsat reproduktion af de kapitalistiske produktionsforhold.

3. Staten har endvidere til opgave at sikre den nationale totalkapitals reproduktion. Det sker især ved kortvarige indgreb i konjunkturbevægelsen, samt ved tilskud til værdimæssigt truede, men stoffligt set nødvendige industrigrene. Det kan også ske ved en mere langsigtet politik: et aktuelt eksempel er forslagene om Økonomisk Demokrati, der skal opsamle kapital, som derefter anvendes som en del af den nødvendige nyinvestering.

4. Endelig er det statens opgave at regulere konflikten mellem lønarbejde og kapital, således at den forløber på en måde, der ikke er truende for hele systemets fortsatte eksistens. Disse indgreb kan f.eks. være fastsættelse af en normal arbejdsdag (herunder ferie), der dels sætter enkeltkapitalerne i det samme konkurrenceforhold, dels beskytter arbejderklassen imod fuldstændig fysisk og psykisk nedslidning. Det kan være spørgsmål om regler for arbejdskonflikter (forbud og vanskeliggørelse af strejker f.eks.), og det kan være indlæring af den rette tolkning af den samfundsmæssige virkelighed (via skoler, radio og tv), samt sikring af at arbejderklassen er i besiddelse af den nødvendige viden for at kunne producere (via uddannelsessystemet).

På samfundets overflade, d.v.s. i den dagligdag, som alle samfundsborgere under forskellige former lever i, fremtræder disse opgaver som "almene opgaver". Staten er opsamlingsorganet af den fælles, almene vilje og udfører kun de funktioner, som almenheden pålægger den. Som sådan fremtræder staten som en størrelse, der er placeret uden for samfundet (hvad der er rigtigt), og den fremtræder endvidere som en størrelse, der ikke er underkastet de lovmæssigheder, som fungerer i samfundet (hvad der er forkert). Forholdet mellem stat og samfund tager sig ud, som var det forholdet mellem subjekt og objekt. Staten ser ud til frit at bestemme over objektet (samfundet), ser ud til frit at kunne gribe ind i reguleringen af samfundet. Ja, staten kan tilsyneladende til en vis grad selv bestemme de lovmæssigheder, der skal gælde for samfundet.

Samfundets opdeling

Herefter skal vi se på offentlighedens opsplitning af "samfundet". Det fremgår af skemaet, at samfundet er delt i fire

dele, der hænger sammen to og to.

Vi begynder med det private område, d.v.s. med intimsfæren og socialsfæren. I intimsfæren lever det borgerlige individ sit liv som "rent menneske" (l'homme), frigjort fra materiel nødvendighed. Her funderes der personligt over livets mening, her er seksualiteten og det øvrige følelsesliv centreret.

Forskellige livstolkninger overvejes og søges realiseret med familien og de nærmeste venner. Her har humanitet og dannelse, inderlighed og følelse sit udspring. Friheden er total. Den samfundsmæssige institution, hvori dette sker kaldes "familien", og familiens sted er "hjemmet".³⁾

I modsætning til intimsfæren fremtræder socialsfæren som "nødvendighedens rige". Her foregår - stadig privat - den materielle produktion, der er nødvendig for såvel individernes som samfundets fortsatte eksistens. Her arbejder det borgerlige individ (rollen som bourgeois), her erhverver det de nødvendige penge, og her bytter det pengene med de produkter, der er nødvendige for dets reproduktion. Stedet kaldes "arbejdspladsen" og "butikkerne", og den samfundsmæssige institution er "virksomheden".

Over for disse to sfærer, der udelukkende beskæftiger sig med konkrete personlige problemer, har det borgerlige samfund ud-

3) Bemærk, at disse bestemmelser er meget almene. Om familien er en kernefamilie, eller om den har en anden opbygning, er ligegyldigt. Det afgørende på dette beskrivelsesniveau er opfattelsen af familien som noget, der er adskilt fra de andre institutioner: "foreningen", "virksomheden", "partiet". Det samme gælder naturligvis for "hjemmet". "Hjemmet" som et sted adskilt fra arbejdspladsen (og dermed tidens opdeling i arbejdstid og fritid) er et historisk produkt, der udvikles i og med det borgerlige samfund. Det samme er tilfældet med de andre "steder": kulturhuset, arbejdspladsen, butikken, parlamentet. At tale om f.eks. feudalbondens "hjem" er forkert, da et sådant endnu ikke var "opfundet". Men det er karakteristisk for en hovedretning inden for borgerlig videnskab, at den tolker alle tidligere historiske perioder i sine egne begreber, og opfatter dem som ufuldstændige udkast til det borgerlige samfund.

viklet det særlige område, der kaldes "offentligheden".⁴⁾

Offentligheden er "koblingen" mellem de private samfundsmedlemmer og staten. Og som det private område er delt, er det offentlige område det også. De problemer, der udspringer af intimsfæren, kan i almenhed, rent principielt, diskuteres og løses i den kulturelle offentlighed. De problemer, der udspringer af socialsfæren kan i almenhed, rent principielt, diskuteres og løses i den politiske offentlighed. Det kan dårligt fremhæves grundigt nok, at begge offentligheder kun beskæftiger sig med de almene problemer. Den personlige interesse og de individuelle problemer må vige til fordel for helhedens vel og de generelle principper.

Den kulturelle offentlighed beskæftiger sig med det rene menneskes problemer, d.v.s. med de problemer, der udspringer af livet i intimsfæren. I den overvejende del af den borgerlige kunst opfattes disse som "de almenmenneskelige problemer", d.v.s. som problemer, man mener alle mennesker altid har haft og altid vil have. Her er det samfundsmæssige sted for kunst, litteratur og religion (disse ord skal forstås bredt: det er såvel den "fine" kunst og litteratur som den "trivielle" - såvel de systematiserede som de "folkelige" religioner. Ordet religion dækker i øvrigt enhver livsanskuelse, også selv om den ikke indeholder nogen gudstro). Desuden er dette stedet for den daglige kulturdebat, hele kunstkritikken har sin plads her. Den kulturelle offentligheds institution er "foreningen" og dens sted er "kulturhusene": museer, kirker, udstillinger, koncertsale, biografer, biblioteker, sportspladser, teatre.

Den politiske offentlighed beskæftiger sig med de almene problemer, der knytter sig til socialsfæren (d.v.s. til arbejdet,

4) Formuleringen er ikke præcis nok. Den antyder, at først har vi et privat område, derefter får vi et offentligt. Tidsmæssigt set er det delvist rigtigt, da det er de private borgere, der over et længere tidsrum tvinger en offentlighed igennem over for staten. (I Danmark sker dette i perioden 1834-1901). Men systematisk set er det afgjort forkert. Noget kan nemlig kun være privat, hvis der også findes et ikke-privat, offentligt område. Det ikke-private, der i det borgerlige samfunds gennembrudstid stod over for det private område, var feudalherren, fyrsten. Han var "offentlig", men det var en helt anden offentlighed, end den vi her beskæftiger os med. Den fyrstelige offentlighed findes i dag kun som relikter i forbindelse med f.eks. kongefamiliens offentlige middage og offentlige modtagelse af vigtige personer.

samt til de økonomiske og sociale vilkår). Også her findes der en dagsaktuel kritik og en politisk debat. Og også her skal det fremhæves, at de borgerlige partier og den borgerlige videnskaber, at denne sfæres problemer er "almenmenneskelige". D.v.s. at de økonomiske og sociale problemer, der findes i det borgerlige samfund, er evige. I denne forståelse udspringer de nemlig dels af økonomiske naturlove, dels af menneskenes uforanderlige, dårlige natur.

Den politiske offentligheds fornemmeste sted er "parlamentet" (hvad enten dette er en etkammer-rigsdag, et amtsråd eller en kommunalbestyrelse), og den institution, hvori den enkelte udfolder sin virksomhed inden for dette område, kaldes "partiet".

Nu kommer der så en vigtig pointe: DET ER I DEN BORGERLIGE SELVFORSTÅELSE FORBUDT AT BLANDE DE FIRE FORSKELLIGE OMRÅDER SAMMEN. Denne opsplitning af tilværelsen i det borgerlige samfund er det centrale ved offentligheden som struktureringsprincip, og det er på denne måde, at offentligheden opretholder og udøver sin mægtige politiske indflydelse. På det ideologiske og socialpsykologiske plan er offentligheden den "mekanisme", der sikrer det borgerlige samfunds fortsatte beståen.

Den splittede borgerlige tilværelse, der her er sat på begreb under betegnelsen "offentlighed", muliggør en række "forbudte handlinger", nemlig en række ikke-talladelige sammenblandinger af de forskellige sfærer.

Metodisk set er det vigtigt her at huske på, at modellen er en beskrivelse af den borgerlige selvforståelse. At en række af de "forbudte handlinger" faktisk forekommer, viser ikke at modellen er fejlagtig. Men det viser, at den borgerlige selvforståelse ikke altid er i overensstemmelse med borgernes handlinger.

Sammenblandinger af det borgerlige samfunds forskellige sfærer er således uundgåelige i virkeligheden. Det har aldrig været sådan, at de blev holdt helt ude fra hinanden. "Det borgerlige samfund" - som det er beskrevet overfor - er en abstraktion; intet historisk eksisterende samfund har i alle detaljer fulgt den her fremlagte beskrivelse, men har tilnærmet sig den mere eller mindre.

Fra slutningen af 1960'erne har der været en række hyppige småoprør imod offentligheden som struktureringsprincip, også i

lande, der på alle væsentlige områder er borgerlige (og dermed kapitalistiske). Det tyder på, at offentligheden ikke længere er en tilstrækkelig god mekanisme til regulering af et samfund med kapitalistisk økonomi. Men i det øjeblik offentligheden bryder totalt sammen, vil der være to muligheder. Enten en anden udgave af kapitalismen: nemlig en moderniseret fascisme, d.v.s. en kapitalisme med en meget stærk stat og med en omfattende central planlægning, uden demokratiske tilsnit. Eller en ophævelse af det borgerlige samfund og en begyndende bekæmpelse af kapitalismen (d.v.s. udvikling af et socialistisk samfund). Det gamle alternativ: socialisme eller barbari, som de stærke nordvesteuropæiske socialdemokratier ophævede, kan således blive aktuelt igen.

Offentlighedens historiske udvikling

Ovenstående var altså en skitse af "offentligheden som struktur", sådan som den ser ud i den borgerlige selvforståelse. Vi nævnte tidligere, at denne selvforståelse var delvist korrekt. Det skal vi kommentere nærmere nu:

Ovenstående model kom til Danmark i midten af forrige århundrede, og store dele af det danske samfund blev i løbet af især århundredets sidste halvdel indrettet efter modellens retningslinjer. Især spillede grundlovens mange bestemmelser en væsentlig rolle. (Beskyttelse af den personlige frihed, boligens og privatlivets ukrænkelighed, ytringsfriheden, foreningsfriheden, erhvervsfriheden, forsamlingsfriheden, beskyttelse af ejendomsretten, religionsfriheden).

Det historisk set enestående ved det samfund, der udviklede sig på dette grundlag, er følgende: for det første adskillelsen mellem samfund og stat og opsplitningen af samfundet i de fire omtalte delområder. Noget sådant findes ikke i feudalsamfundet, ikke i slavesamfundet eller i de asiatiske samfund. Det vil heller ikke findes i et evt. kommunistisk samfund. For det andet udviklingen af de særlige delområder inden for samfundet, vi har kaldt OFFENTLIGHEDEN (den politiske og den kulturelle offentlighed). I den borgerlige selvforståelse skal statens funktioner og enkeltopgaver samt grundprincipperne for samfundets indretning fastlægges via denne offentlighed. Og det afgørende reguleringsprincip i denne offentlighed er ikke rå magt, penge, fødsel, jordbesiddelse,

men derimod: det offentlige ræsonnement. Såvel staten som samfundet skal styres via debat og diskussion. Til at sikre denne debat og denne diskussion virkelig samfundsmæssig udbredelse udvikler det borgerlige samfund som et centralt led i såvel den kulturelle som den politiske offentlighed en særlig institution: PRESSEN. Først på dette historiske tidspunkt giver det mening at tale om en egentlig massekommunikation.

Massekommunikation skal sikre forbindelsen mellem staten og samfundet (ved bl.a. at oplyse borgerne om statens regulering af samfundslivet), den skal skabe et forum, hvori samfundsborgerne kan fremføre deres synspunkter for statens styrelse, og den skal sikre en sammenhæng mellem de ellers kun privat organiserede samfundsborgere. I denne borgerlige selvforståelse er offentligheden således nationens centrale sted, det er herfra alt reguleres, efter en fælles offentlig diskussion.

Det er på dette punkt, den borgerlige selvforståelse ikke er helt i overensstemmelse med de faktiske forhold. Man bemærker således, at offentligheden - såvel den kulturelle som den politiske - er karakteriseret ved at beskæftige sig med almene, generelle eller abstrakte forhold. Den udelukker individernes personlige erfaringer, deres konkrete oplevelser, deres individuelle kunnen. Selve erfaringsdannelsen har derfor sit centrum uden for offentligheden (nemlig i intimsfæren og i socialsfæren), selve den materielle reproduktion af individerne sker uden for offentligheden, ja socialisationen er også afgørende ikke-offentligt forankret. Dertil kommer, at "forpligtelserne" heller ikke direkte er knyttet til offentligheden. Den politiske offentlighed retter sig først og fremmest mod staten, og forpligtende beslutninger, truffet i den politiske offentlighed efter en offentlig diskussion kanaliseres først ud i samfundet via statsapparatet.

Det vil sige, at hverken erfaringsdannelsen eller forpligtelserne er bundet til den offentlighed, der i selvforståelsen er den centrale regulerende faktor i samfundet. Hertil kommer, at offentligheden ikke er i stand til - selv om den kunne ønske det - at gribe afgørende ind i socialsfæren: statsapparatet (der skulle anvendes som instrument i et sådant indgreb) er ikke et selvstændigt subjekt, der kan manipulere med samfundet, efter offentlighedens ønsker. Det er omvendt: statsapparatets handlingsspektrum

fastlægges af udviklingen i socialsfæren (nærmere bestemt: af udviklingen i den materielle produktion); statsapparatet griber altid først ind "post festum" for at foretage småreguleringer af udviklinger, der er foregået. Dynamikken i samfundsudviklingen er derfor ikke - som den borgerlige selvforståelse tror - placeret i offentligheden, men i socialsfæren.

Den offentlighedsmodel, der indtil nu er omtalt, er den historisk set "ældste", og den overlejres i dag af en yngre, svagt modificeret model. Vi skal antyde dette i det følgende:

I den hidtidige model gør den politiske offentlighed krav på at være en sfære der ophæver magten. Den vigtigste forudsætning for at dette kan opleves som reelt, er at modsatte private interesser holdes ude fra dette område. I hele 1800-tallet blev forudsætningen for denne grundlæggende enighed opnået ved udelukkelse af befolkningens flertal fra deltagelse i den politiske offentlighed, og på denne baggrund var det muligt at lade de fornuftige meninger mødes i indbyrdes konkurrence, og at lade den mening, der sejrede via de bedste argumenter, blive den, der bestemte statens opgaver. Den almene fornuft, ikke den rå magtudøvelse, var styrende.

Udviklingen af en egentlig arbejderklasse ændrer denne forudsætning, idet klassen organiserer sig og derfor træder ind i den politiske offentlighed på en måde, som den "ikke burde" ifølge den borgerlige selvforståelse. Arbejderne mødte ikke op som isolerede enkeltpersoner; de havde indset, at de kun kunne få indflydelse på offentligheden, hvis de organiserede sig. Imidlertid skete denne organisering ikke efter klassens eller individernes egne behov, men efter de retningslinjer, den borgerlige offentlighed på forhånd havde udstukket. Arbejderklassens kamp splittes op i tre dele, hvad der historisk set betød, at kampen på de enkelte områder kom til at følge den borgerlige offentligheds spilleregler. Vi får således en økonomisk kamp i socialsfæren, der har fagforeningerne (og til dels Kooperationen) som organiserende institution. Kampen her foregår på det private område: både arbejderne og i første omgang også arbejdskøberne frabeder sig meget statens indblanding. Vi får en kulturkamp i den kulturelle offentlighed, hvor arbejderne - i hvert fald i en periode - søger at formulere og fastholde en egen livstolkning; det sker via egne

forlag, egne lytterforeninger, egne kunstforeninger, egne sportsklubber, egne højskoler. Og vi får en politisk kamp i den politiske offentlighed; denne kamp har partiet som institution og organisator, og målet er indflydelse på parlamentet. Endelig har vi som kombination og formidling af de forskellige delkampe en arbejderpresse.

Arbejderklassens organiserede indtrængen i den politiske offentlighed fik en række værdifulde følger for alle arbejdere, ja i en vis udstrækning formåede arbejderpartierne at ændre statens forhold til samfundet (men principielt er det stadig det samme!). På trods af offentlighedens grænsedragning, og på trods af at de politiske rettigheder i grundloven erklærede alle statsborgere for lige, så insisterede arbejderklassens politiske repræsentanter på, at uligheden var en kendsgerning i samfundet (især i socialsfæren), og de forlangte at staten skulle gribe aktivt ind i samfundets private område for at bøde på de værste skævheder. Hermed er imidlertid den vigtigste private hovedmodsatning, arbejde contra kapital med hver sine interesser, trængt ind i den politiske offentlighed med krav om statens indgriben. Den politiske offentlighed forvandles: den kan herefter ikke være en sfære, der ophæver magten, men er nu en sfære, der fordeler magten.

DETTE ER EN ÆNDRING I OFFENTLIGHEDENS FUNKTION OG SELVFORSTÅELSE. Men omend ændringen får konsekvenser, som vi straks skal komme til, er der dog to ting, der ikke må glemmes. For det første opretholdes offentligheden uændret som struktureringsprincip, den fortæller sin terrorfunktion over for alle individer. For det andet har den politiske offentlighed stadigvæk til opgave at tage hensyn til de almene interesser, til helhedens vel, til nationens fortsatte beståen. Arbejdernes private interesser kan derfor ikke fremføres som isolerede krav, den samfundsmæssige magt må i den borgerlige selvforståelse ikke anvendes til "private formål". Offentligheden tolererer ikke en privatinteresse, der fremfører sig som det den er, og som nægter at indgå kompromis, som ikke tager hensyn til helhedens vel.

På det statsretslige plan er følgerne af denne politik blevet de grundlovmæssige frihedsrettigheder, som juristerne kalder "de økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder". Det drejer sig om grundlovens bestemmelser om ret til arbejde, ret til

offentlig understøttelse i trangstilfælde, samt gratis undervisning i folkeskolen. Folketinget har udvidet bestemmelserne med en række enkeltlove, som vi ikke skal kommentere her. Det principielt vigtige er følgende:

Staten sikrer nu ikke længere borgerne negativt, forstået på den måde, at der garanteres dem en ikke-indblanding, og dermed en frihed til vilkårlighed og selvrådighed. (Dette er jo indholdet i en række af de grundlovsrettigheder, vi tidligere har omtalt). Staten giver dem heller ikke blot adgang til den politiske offentlighed, hvor de kan formulere sig uden at de har sikkerhed for, at det har nogle konsekvenser for samfundets indretning. Nu garanterer staten dem positivt. De har krav på understøttelse, hvis de kommer i økonomisk nød, de har krav på pleje og hjælp, hvis de bliver syge, de har krav på en uddannelse, der giver indblik i samfundets opbygning og funktionering, og de har krav på informationer om samfundets daglige virksomhed.

Disse krav skaber uundgåeligt vanskeligheder for forholdet mellem stat og samfund. For at kunne opfylde disse krav, der skal afbøde de største uligheder i samfundet, må staten gribe ind i det private område, og i den traditionelle borgerlige selvforståelse er dette en alvorlig forbrydelse. Det bliver derfor mødt med protester fra borgerskabets konservative kredse, der frygter deres personlige sikkerhed og kulturens undergang.

Det er vigtigt at forstå, at sådanne protester ikke blot er et ideologisk eller psykologisk fænomen. Rent faktisk vil sådanne indgreb i det private område ændre de institutioner, der befinder sig der. Først og fremmest har det haft konsekvenser for familien. En lang række af dens praktiske funktioner løses nu af staten, hvad der medfører at den dårligt kan opretholde sine centrale funktioner (varetagelse af religion, følelse, seksualitet). Den går derfor imod sin opløsning.

Skitsen har da vist, at den borgerlige selvforståelse består af to lag: et ældre og et yngre. Det ældre lægger især vægt på de såkaldte "negative" grundlovsrettigheder, - hvad der betyder, at staten skal gribe så lidt som muligt ind i samfundets private områder (intimsfæren og socialsfæren). Det yngre er opmærksom på dette forhold, men ønsker også at fremhæve de såkaldte "positive" grundlovsrettigheder, der medfører, at staten (via en of-

fentlig diskussion) skal gribe regulerende ind i en række forhold, der henhører under samfundets private område.

Det "yngre" lag af den borgerlige systemtanke rummer en mulighed for korrumpning fra to sider: fra erhvervsorganisationernes side - herunder også fra juridiske personer, der repræsenterer store enkeltkapitaler - og fra arbejderbevægelsens side. Det borgerlige offentlighedssystem har et lig i lasten: nemlig selve dets fundamentale forudsætning, at produktionen på den ene side er et privat anliggende, der så vidt mulig er tabu for statslig indgreb og reguleringer, og som på den anden side heller ikke må lade sine interesser korrumpere den offentlige debat.

Ingen af delene undgås. Dertil er forholdene i en ekspanderende socialsfære af for central samfundsmæssig betydning. I produktionen er modsætningerne mellem arbejderne og kapitalejernes interesser uforenelige: den almene fornuft deler sig følgende i to uforenelige "privatfornufter", og statens område, der er tænkt som området for udøvelse af fællesviljen, bliver som nævnt et område for magt. Den interessekamp, der har sin rod i socialsfæren, kommer til at hvile på tilegnelsen af denne magt:

På den ene side øger private producenter og deres interesseorganisationer kravet om at staten skal varetage den fælleskapitalistiske interesse i at de enkelte kapitalejere sikres optimale betingelser for handels- og produktionsudvidelser. - Det kan være krav om lovgivning inden for egnsudvikling, landbrugsreformer, penge- og kreditvæsen, regulering af konkurrencen, udnyttelse af arbejdskraften eller standardisering af forskellige nødvendighedsartikler såsom medicin, fødevarer, huse.

Småvirksomheder sluttet sammen i brancheforeninger, samtidig med at koncentrations- og monopoliseringstendenser reducerer deres antal, og de større virksomheders samfundsmæssige betydning øges. Dette medfører i tiden efter 1. verdenskrig tendentielt også en ændring af den borgerlige politikertype: han har fra nu af ofte bestyrelsesposter eller tillidshverv inden for handel og industri. Hans mandat er ikke længere blot den enkelte families via demokratisk organiserede vælgerforeninger, men først og fremmest organisationernes. Han fungerer relativt isoleret fra almenheden som administrator af den nødvendighed, der udspringer af varetagelsen af et stedse større og mere følsomt produktionsmaskineri.

Det dannelsesgrundlag, den borgerlige familie repræsenterer, bliver herved utilstrækkeligt. Positionen kræver teknisk-administrative kvalifikationer, som han må erhverve gennem højere uddannelser eller i lederstillinger i organisationer eller erhverv. Derved bliver den borgerlige familie delvis funktionsløs i politisk henseende. Dens dannelsesstradition ophører som tilstrækkeligt grundlag og som nødvendig kobling mellem det offentlige og det private. - Hvis man kunne tale om, at den borgerlige familie besad en "politisk" privathed, opløses denne, og familien kommer til at optræde i en isoleret privathed, der har sig selv som mål.

På den anden side forsøger arbejderbevægelsen at tilegne sig staten som redskab for socialpolitik, alderdoms-, sygdoms- og arbejdsløshedslovgivning, familie- og boligpolitik, forbrugerlovgivning o.s.v. Denne interessekamp mellem brancheorganisationer og arbejderorganisationer kan i den borgerlige offentlighed ikke fremlægges som det den er: - en kamp mellem private interesser. Den skal fra offentlighedens standpunkt tage sig ud som en diskussion af fællesinteressen. I socialsfæren foregår der klart (og legitimt) en lønkamp; dikteret af interessemodsatningerne, men det kan ikke vedgås, at den politiske kamp er af samme karakter. Den økonomisk-faglige kamp må derfor føres relativt isoleret, uden åbenlys sammenhæng med den politiske, der efter den borgerlige offentligheds spilleregler jo ikke må basere sig på private interesser.

Hermed står arbejderklassens ledere over for et uløseligt dilemma: De kan ikke åbenlyst erklære, at de ønsker at bruge statsmagten som middel i arbejderne økonomiske kamp. De må føre politik som statsborgere: d.v.s. som varetagere af almenvellet, frigjort fra privatøkonomiske interesser, og de må følgelig lade arbejdsmarkedets parter ordne deres anliggender selv, uden anden indblanding fra statsmagten, end den almenvellet tilskriver. Derfor er disse ledere også afskåret fra at agitere for klassekamp og fra at bidrage til udviklingen af en særlig arbejderkultur, til udviklingen af de kommunikationsformer, der var særegne for klassen, før den blev politisk integreret.

Skoling og agitation omkring arbejderklassen som en særlig klasse i bevægelse mod en anden samfundsform kan ikke gennemføres legitimt, ligesom generalstrejke eller spontane konflikter,

kan udgøre en trussel mod almenheden, må betragtes som ulovlige.

Et udtryk for denne konflikt er socialdemokratiets vanskeligheder end syndikalismen, der netop får en opblomstring i tiden efter 1. verdenskrig. Syndikalisterne beskyldes for at ville føre kamp mod samfundet og ikke mod arbejdsgiverne. Gnidningerne i 20'erne mellem det store arbejdsmandsforbund og resten af socialdemokratiet har samme årsag.

Manglen på agitation medfører i længden et skred i arbejderens bevidsthed, idet de kun i faglig sammenhæng kan opfatte sig som arbejdere, mens de i politisk sammenhæng behandles som "menigmand" eller statsborgere. Det betyder, at de i længden accepterer den strukturering af livssammenhængen, som den borgerlige offentlighedsstruktur tilbyder som idégrundlag, og som socialdemokratiet indirekte påtvinger dem.

I det tidlige industrisamfund havde arbejderbevægelsen tilløb til selvstændige proletariske massekommunikationsformer: de omfattede systematisk agitation og hvervning, husbesøg efter arbejdstid, massemøder og demonstrationer, skoling og studier i videnskabelig socialisme og klassekampens historie. Målene var indsigt, organisation, manifestation og solidaritet - altså nødvendige forudsætninger og integreret led i det endelige mål: overtagelse af produktionsmidlerne og udformningen af et socialistisk samfund. I forbindelse med accepten af den borgerlige offentligheds principper har det ingen mening at udvikle disse kommunikationsformer. Deres indhold og grundlag forsvinder.

Dermed forsvinder imidlertid reelt også grundlaget for den almindelige arbejders politiske deltagelse. Den offentlige debat rummer ikke megen plads til ham. Kun til de ledere, der fjerner sig længere og længere fra ham i partihierarkiet. Hans politiske deltagelse indskrænker sig til stemmeafgivning hvert andet eller fjerde år. Den faglige kamp reduceres til en lønkamp, der udelukkende foregår i tilknytning til arbejdspladsen. Kvinderne, der endnu på dette tidspunkt kun sparsomt er kommet ud på arbejdsmarkedet, kan ikke integreres i kampen, fordi den er uden politisk sammenhæng og er blevet mandens kamp på mandens arbejdsplads, uden for deres kompetenceområde. De kan vanskeligt solidariseres sig med den, fordi den for dem først og fremmest viser sig som ubehagelige svingninger i forsørgernes indtjening.

Efter 2. verdenskrig øges specialiseringen. Produktionsfremmende lønsystemer tages i anvendelse, sammen med andre former for intensivering af arbejdet. Samtidig kommer kvinden ud i produktionen. Dette placerer alle kategorier af arbejdere i et skarpt indbyrdes konkurrenceforhold, og de sidste muligheder for etablering af en omfattende indbyrdes solidaritet svækkes yderligere.

Hele denne udvikling bevirker at arbejdernes fritid tømmes for mening og sammenhæng med hans funktion som arbejder. Han og hans familie isoleres fra andre, og fritiden reduceres til en tid, hvor han kan forbruge eller hvile. Den bliver ikke en tid, der med nogen social selvfølgelighed er knyttet til andres. Hvis han har samvær med andre end sin familie, er det tilfældigt og har selve samværsaktiviteten som mål.

Sammenfattende kan siges, at både den borgerlige politiker og arbejderlederen isoleres: dels fra almenheden, dels fra klasser af småborgere og arbejdere, hvorfra de er udgået.

De knytter sig som nævnt i stedet til organisationerne og i denne funktion tæt til statsadministrationen. Som et aktuelt eksempel kan henvises til problemerne i forbindelse med gennemførelse af en indkomstpolitik. De afgørende forhandlinger føres ikke åbent i den politiske offentlighed, men derimod i hemmelighed mellem organisationslederne og partilederne. En indkomstpolitik, der ikke har erhvervs- og fagforeningsledelsernes godkendelse, kan simpelthen ikke gennemføres. Hvorimod befolkningsmassernes accept er et problem, der først berøres, når den endelige aftale er truffet.

Derved reduceres den offentlige debats betydning. Dialogen tjener ikke som middel til erkendelse af almenvellet, men som legitimation for interesser, der er formuleret privat, og som orienteringsorgan for kompromisser, der er indgået i det skjulte. I det omfang kompromisserne bøjer de borgerlige rettigheder forstærkes den legitimerende dialog. Parlamentet bliver forum for retorisk kappestrid om tilslutning til synspunkter, som næppe er almenheden fuldt ud bekendt, og som ikke kan ændres gennem offentlig debat, fordi de udspringer af den organisatoriske nødvendighed. En kappestrid, hvor alle overtalelseskneb og manipulationer gælder. Hvor den groveste illusionskunst giver sig udtryk i de højeste galluptal.

Offentligheden forvandles til et skuespil, hvor det er forud givet, hvad der skal spilles, og hvor menigmands deltagelse f.eks. i avisdebatten, er meningsløs, fordi der ikke er magt bag den. Publikum skal ikke høres men forføres. Det der tæller er ikke det gode argument, men de manges bifald.

Den borgerlige offentlighed eksisterer nok som en mental realitet, hvor dens forbud og indskrænkninger sætter grænser for livsudfoldelsen. Som politisk-social realitet er den for længst deformeret af institutionernes vækst, og som en sfære i et system, hvor frie personers kritiske ræsonnement skulle være ledetråd for statens handlinger, er den kun et vagt skin, der skal forlene det der reelt foregår med et skær af liberalitet.

Familiens privathed bliver samtidig en isolerethed. Hverken den borgerlige familie eller arbejderklassen bliver udgangspunktet for idé og debat. Det politiske har ikke længere familien som sit udgangspunkt. Det har af og til familien som sin genstand, men ellers reduceres familien til et (problematisk) sted for reproduktion, restitution og konsumtion.